

Література

1. Піндер Л. Новий погляд на структуру: Вивчення становища щодо розвитку політики пропагування здоров'я в Канаді// Пропагування здоров'я. - Вид-во Оксфордського ун-ту, 1988. -Т3.-Ns2.-С. 205-212.
2. Здоровье - 21: Основы политики достижения здоровья для всех в Европейском регионе ВОЗ: введение. - Копенгаген: ВОЗ (ЕРБ), 1998. - № 5. - (Европейская серия по достижению здоровья для всех).
3. Бойко О.В., Литвиненко Е.С., Страшко С.В. Развитие мотивации до здорового способа життя: Інформаційно-методичний посібник. - К.: Програма розвитку ООН. - 166 с.
4. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі //Здоров'я та фізична культура. - 2006. - №8. - С. 1-6.
5. Оржеховська В.М. Педагогіка здорового способу життя // Проблеми освіти: Наук. метод. 36 / Кол. авт. - К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2006. - Вип. 48. - С. 5-12.
6. Игнатова В.В., Шушерина О.А. Педагогические стратегии в контексте профессионально-культурного становления личности студента вуза // Сибирский педагогический журнал. 2004, № 1. - С. 105-113.

УДК 37.03

Т.О.ДОРОНІНА

доцент кафедри іноземних мов
факультету міжнародної економіки і менеджменту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана, к.пед.н.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ҐЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі специфіки ґендерного виховання в сучасному освітньому процесі. На основі аналізу сучасних педагогічних досліджень автором робиться висновок про змістовну структуру ґендерної культури та визначаються критерії оцінки її сформованості.

Ключові слова: ґендер, ґендерне виховання, ґендерна культура.

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме специфики гендерного воспитания в современном образовательном пространстве. На основе анализа современных педагогических исследования автором делается вывод о содержательной структуре гендерной культуры и определяются критерии ее сформированное™.

Ключевые слова: гендер, гендерное воспитание, гендерная культура.

Annotation. The article is dedicated to a current topic of gender education in the modern educational field. Basing on the analyses of the modern pedagogical researches the author makes a conclusion about the informative structure of the gender culture and defines the criteria of its forming.

Key words: gender, gender education, gender culture.

На сьогодні принцип ґендерної рівності у суспільстві розглядається в якості необхідної умови становлення громадянського суспільства. Серед низки наукових термінів, які використовуються у ґендерному дискурсі, одним з провідних є поняття "ґендерної культури". Проблема полягає у тому, що ґендерну культуру особистості почали досліджувати нещодавно, тому попри широку уживаність дискусійним залишається навіть саме поняття. Зазначимо, в останні роки стрімко

зростає кількість робіт, присвячених ґендерному вихованню, отже - вихованню Тендерної культури учнів. Проблеми ґендерного виховання розглядають А. Балабанова, В. Бондаровська, С. Вихор, О. Волжанова, О. Вознюк, О. Давиденко, І. Євтушенко, Л. Змунчила, В. Кравець, М. Левківський, С. Матюшкова, О. Назарова, О. Прокопчик, Ю. Сердюкова, Л. Смагіна, О. Рідкоус, В. Созаєв, І.Столярчук, В. Чумаков, В. Целуйко та ін.

Вчені констатують, що ґендерне виховання здійснюється в системі освітніх закладів, де відбувається соціалізація особистості задля її успішної інтеграції у соціум. У широкому розумінні *соціалізація* - багатогранний процес засвоєння індивідом усього досвіду суспільного життя та суспільних відносин [1, с.522]; у вузькому - процес опанування індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків та відносин; процес оволодіння культурою та соціально значущими цінностями, нормами, зразками поведінки; процес засвоєння «соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання певних соціальних ролей» (О.В. - Вознюк, М.В. Лемківський). Тому серед питань, які вирішуються у рамках ґендерних досліджень головна увага приділяється процесу ґендерної соціалізації особистості, а саме:

- різним проявам ґендерної асиметрії та сексизму у школі;
- складу навчальних планів та навчальних предметів;
- фемінізації освітнього процесу;
- ґендерним настановам та стереотипам у свідомості учнів та учителів;
- вихованню в учнів ґендерної толерантності;
- ґендерно-рольова соціалізація особистості учня/студента як виховний фактор тощо.

Однак через складність та малорозробленість ґендерної теорії у педагогіці можемо зустріти висловлювання та роздуми, навіть концепції, ґендерного виховання, які мають прямо протилежний характер. Так, скажімо у статті, яка присвячена ґендерному вихованню учнів, автором (О. Рідкоус) стверджується, що ґендерноорієнтована виховна робота повинна бути спрямована на «розвиток статевої свідомості учнів», яка «на початковому етапі шкільного навчання та виховання характеризується розширенням уявлень про роль чоловіка та жінки в народженні дитини та виконанні батьківських ролей, поглибленням розуміння значення дружби, кохання для створення сім'ї» [11, с. 74]. Таке розуміння ґендерного виховання не лише змішує його із вихованням статевим, але і повністю відкидає його егалітарну спрямованість.

Аналіз згаданих вище публікацій дозволяє констатувати наступне.

Процес соціалізації має впливові чинники - "інститути соціалізації": родина, освітні заклади, оточення та інші колективи. До системи норм, приписів та ціннісних орієнтацій, за якими особистість отожднює себе з соціумом, входять показники ґендерного ряду. Отже засвоєння тих чи інших настанов відбувається внаслідок залучення особистості в суспільне життя, яке може відбуватися стихійно (у родині, серед ближнього оточення) чи скеровано (у системі освітніх закладів). Проблема полягає у тому, що освітня система досить інертна до будь-яких інновацій, оскільки переважно зорієнтована на відтворення традиційних норм, цінностей тощо, тому фактори, що мають сучасний ґендерно акцентований характер, ще не ввійшли до освітнього дискурсу.

Існує низка досліджень, в яких *ґендерне* виховання (далі ҐВ) підмінюється вихованням *статевим*. Тому головною *метою* такого виховання стає прагнення

«виховати щасливу людину: хлопчика - майбутнього чоловіка, дівчинку - майбутню жінку» [9]. В цілому науковці представляють різнобічні визначення *мети* ГВ від «гармонійних взаємин статей» [3, с.19] до «формування поняття про цінності шлюбу» [13]. Більш зваженою вважаємо точку зору С. Вихор, яка вказує, що «сутність ґендерного виховання полягає у відмові від сексизму, пом'якшенні ґендерних стереотипів, формуванні досвіду взаємодії між статями на засадах ґендерної рівності, недопустимості протиставлення за статевою ознакою в сім'ї, школі, будь-яких суспільних інститутах, створенні рівних умов і можливостей для розвитку, самовдосконалення і самореалізації кожної особистості. Ключовим у ґендерному вихованні є заперечення принципу «рівність у тотожності» та прийняття ідеї «рівність у відмінностях»» [2, с.9 - 10].

Відповідно дуже широко окреслюють вчені *коло очікуваних результатів*, коли внаслідок ґендерного виховання, учні вчаться: виробляти власну думку й судження про особистості чоловіка й жінки ; усвідомлювати, яким чином судження й ставлення до чоловічих і жіночих атрибутів можуть змінити досвід і точку зору й жінок, і чоловіків; переборювати ворожість у взаєминах чоловіків і жінок; переборювати комплекс неповноцінності й виробляти позитивне ставлення до самих себе; з'ясувати розходження між чоловіками й жінками й мінімізувати існуючі в цьому плані стереотипи; аналізувати, яким чином сприймаються ґендерні ролі, і міркувати над тим, як таке сприйняття безпосередньо впливає на їхнє власне життя; реалізувати й підтримати партнерство між чоловіками й жінками у всіх областях життя [5, с. 62].

Отже в цілому ГВ не залишилося поза увагою педагогів-науковців, проте наявність великої кількості педагогічних досліджень ґендерної проблематики все ще не вирішує питання концепції ґендерної освіти та виховання, через те, що відсутня злагодженість наукових підходів до формулювання ключових дефініцій та визначення їхньої концептуальної єдності. Залишається потреба уважніше поставитися до ключового питання ГВ - точного визначення його мети, що дозволить побудувати більш чітку структуру процесу ГВ у навчально-виховному процесі та визначити критерії ефективності здійснення цього процесу.

У своєму визначенні поняття *ґендерне виховання* ми виходимо з окреслених вище підходів до ГВ та аналогічних визначень щодо виховання (естетичного, етичного, психологічного та ін.), які вміщені у навчально-методичних посібниках та довідковій літературі з педагогіки. Отже ГВ - цілеспрямований організований процес формування *ґендерної культури* учнів. Відповідно виникає питання уточнення поняття ґендерної культури щодо навчально-виховного (освітнього) процесу.

На початку необхідно встановити сутність самого слова «культура», оскільки ки на сьогоднішній день існує багато різноманітних визначень цього поняття. Найбільш узагальнений погляд на існуючі визначення «культури» дозволяє виділити два основних підходи дослідників до його розуміння: аксіологічний (axios - цінність; теорія цінностей) та діяльнісний (технологічний). Перший (аксіологічний) базується на розумінні культури як «сукупності позитивних цінностей, створених людством у процесі розвитку» (О.Б.Савельєв); другий (*діяльнісний*) розглядає культуру як процес та результат перетворюючої діяльності людини. Відповідно до навчально-виховного процесу обидва підходи мають своє значення, оскільки з одного боку в процесі навчання/виховання учні засвоюють певну систему суспільних (моральних та ін.) цінностей, а з іншого - освітній процес має діяльнісне значення, оскільки в освітньому процесі учень виступає як об'єкт та суб'єкт навчання та виховання.

Інтегрування ґендерної ідеології до навчально-виховного процесу потребує визначення поняття “ґендерна культура”, та виокремлення у ній ціннісного та діяль-нісного аспектів.

Педагоги сьогодні пропонують низку визначень розглянуваного поняття. Наве-демо деякі. «ґендерна культура - це сукупність суспільних цінностей, які склалися в тому чи іншому суспільстві, відшліфовувалися в перебігу його історії, і їй повинен підлягати кожен індивід, дотримуючись норм і щодо чоловіка, і щодо жінки [4, с. 13]. ґендерна культура «пов'язана із статевою специфікою людей та їхньою життє-творчістю. У її фундаменті - міжстатевий поділ праці, що надає їй характеру біпо-лярності» [4, с. 15]. ґендерна культура - «сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяль-ності, зумовлених суспільним устроєм та пов'язаними з ним інституціями» [8].

Звернення до публікацій з питань ґендерного виховання дозволяє виокре-мити дві головні тенденції, прихильники першої тенденції під ґендерною культу-рою розуміють опанування учнями традиційних статево-рольових моделей по-ведінки; представники другої тенденції вважають, що ґендерна культура не об-межується традицією, а зорієнтована на формування ґендерно-чутливої особи-стості з системою андрогінних якостей та егалітарних цінностей, яка демонструє толерантну та партнерську міжстатеву взаємодію.

Відповідно різними стають критерії, за якими можна встановити ступень роз-виненості/сформованості ґендерної культури. Для прихильників “статево-ґендер-ної” концепції виховання такими критеріями є- «встановлення правильних взає-мостосунків хлопчика і дівчинки, хлопців і дівчат; прагнення до взаєморозуміння; наявність якостей характерних для хлопчика (хлопці, чоловіки): сміливість, май-стерність в справі, рицарство, благородство, працьовитість, уміння долати труд-нощі; наявність якостей характерних для дівчинки (дівчата, жінки): доброта, жіночність, чуйність, м'якість, терпимість, турбота, любов до дітей; наявність чес-ності, щирості, вірності, взаємодопомога» [7]. Дійсно, якості окреслені автором цитованих рядків є характерними рисами “справжнього чоловіка” та “справжньої жінки”. Але чи не є ці якості загальнолюдськими, чи можна вважати успішним чоловіка, позбавленого, скажімо, любові до дітей, чи жінку, позбавлену працьо-витості? Відповідь очевидна. Отже відтворення традиційно обмежених уявлень про “справжніх” чоловіка та жінку не може бути головним завданням ґендерного виховання та критеріями сформованості ґендерної культури. Особливо за умов історико-культурної варіативності цих візріців та норм “чоловічого” та “жіночого”.

Виховання не може запобігти впливу з боку інших чинників соціалізації (се-редовище, родина, оточення, ЗМІ тощо), але процес виховання має цілеспрямо-ваний характер та здійснюється вчителем. Тому «соціалізація дитини є стратег-ічною метою діяльності будь-якого педагога, і успішність її протікання залежить від реалізації двох умов: залучення дитини в реальні соціальні відносини; само-реалізація дітей у процесі соціальної взаємодії» [6, с.10].

Вважаємо за необхідне наголосити, що в навчально-виховному процесі ґен-дерне виховання являє собою сукупність різноспрямованих дій: з одного боку виховання транслює довід (у тому числі і ґендерного плану) попередніх поколінь, з іншого - саме ґендерне виховання демонструє соціокультурну варіативність історичних моделей (настанов, переконань, уявлень) ґендеру та демонструє відповідні сучасності згадувані чинники. У такому трактуванні під поняттям «ґен-дерна культура» розуміється не лише традиційне, стабільне але і бажане, хоча

ще не дійсне; те, що потрібно сформувати (розвинути, досягти й ін.). Наочно ця думка представлена у схемі 1.

Схема 1

Наведена вище схема демонструє склад ґендерної культури як системи міжкультурної трансмісії, тобто висвітлює лише когнітивний компонент ґендерної культури. З педагогічної точки зору, ґендерна культура складається з когнітивного (як система знань), емоційно-оцінювального та практичного компонентів, що також можна унаочнити.

Схема 2

Саме когнітивний, емоційно-оцінювальний та практичний компоненти повинні стати критеріями сформованості ґендерної культури як результату ґендерного виховання.

Формування ґендерної культури особистості у освітній системі передбачає визначення мети та завдань цієї роботи. *Глобна мета* ГВ: сформувати нові моделі ґендерної (андроґінної чи ґендерночутливої) самосвідомості та типів поведінки, які були б засновані на принципах гуманізму, толерантності, паритетності та егалітарності (ґендерної рівності прав і можливостей) з урахуванням особливостей життєвої практики чоловіків і жінок.

Ціль розкривається через систему *завдань*:

- формування толерантної та егалітарної свідомості, отже збагачення світогляду особистості за рахунок уведення до нього ґендерних понять, ґендерних переконань та оцінок;
- формування ґендерно збалансованої (чи андроґінної) поведінки, отже опрацювання егалітарних звичок та навичок, вчинків особистості;
- формування єдності ґендерночутливої (толерантної, егалітарної, андроґінної) свідомості та поведінки.

В цілому завдання ГВ можна згрупувати у наступну схему.

Схема 3

Умовою здійснення групи *пізнавальних* завдань можна вважати наявність пізнавального інтересу (як формування стійкого інтересу до ґендерних питань). Здійснення завдань *емоційних* передбачає формування ґендерної чутливості за таких умов, коли щоб суб'єкт виховання (учень) відкликається на факти та події, що мають ґендерну насиченість, та дає їм відповідну оцінку. Будь який випадок ґендерної дискримінації повинен викликати негативні емоції, переживання, спонукати до дії. *Поведінкові* завдання формуються всією системою навчально-виховної діяльності освітнього закладу.

Головні шляхи здійснення названих вище завдань ГВ:

- за допомогою організації навчально-виховної діяльності школярів;
- шляхом організації позакласної й позашкільної роботи;
- за допомогою вироблення емоційно - позитивних взаємин у системі "учитель - учень", "учень - учень";
- створення в учнівському колективі (класі/школі) атмосфери розуміння, поваги, взаємодії між учнями різних статей.

Що можливо за умов відходу від принципу статевої диференціації у виховному процесі, нейтралізації ґендерних стереотипів, визнання варіативності та істори-

ко-культурної обумовленості моделей статево-рольової поведінки; забезпечення особистості свободи вибору певної (гендерної) моделі поведінки; інтегрування ідей гендерної рівності до ідеології виховання та створення умов для відчуття особистої гідності та індивідуальності людини (хлопчика/дівчини) з урахуванням можливості збереження особистих відмінностей (і між дівчатами, і між хлопцями).

Узагальнюючи все викладене вище, можна сказати, наступне, що мета ГВ - формування гендерної культури особистості (учня/вихованця). Гендерна культура як результат виховання в остаточному підсумку має своєю метою формування нового типу гендерночутливої особистості, яка володіє андрогінними якостями та рисами характеру, гендерно балансованими навичками і звичками соціальної поведінки; особистістю з егалітарними поглядами і переконаннями, потребами та мотивами соціокультурної діяльності.

Література

1. Большой психологический словарь /сост. и общ. ред. Мещеряков Б.Г, Зинченко В.П.]. - Спб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2004. - 672 с.
2. Вихор С.Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. педагог. наук: спец. 13.00.07. Теорія і методика виховання / С.Т.Вихор. - Тернопіль, 2006. - 23с.
3. Вознюк О.В., Левкієвський М.В. Соціалізація у площині гендерного виховання / О.В.-Вознюк, М.В.Левкієвський // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. - 2004. - №14. - С. 19-22.
4. Гендерні аспекти державної служби: Монографія / [М. Пірен, Н. Гоциак, Т. Василевська, О. Іваницька]; за заг. ред. Б.Кравченка-К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. - С. 7-11.
5. Змунчила Л. Гендерное образование в Модове: реалии и перспективы /Людмила Змунчила // Международная конференция «Гендерное образование: наука и практика», Бухара 2003. - С. 61-62.
6. Калабихина И.А. Педагогические условия организации нравственного воспитания детей-сирот старшего дошкольного возраста в процессе социализации: автореф дис. на соискание научн. степени канд. педагогических наук : спец. 13.00.01 — "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Инна Александровна Калабихина / Петрозаводск, 2007 - 24 с.
7. Куліш О. О. Гендерні особливості педагогічної культури сучасного вчителя [Електронний ресурс] / Ольга Олександрівна Куліш / Перша Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Соціум. Наука. Культура». — Режим доступу : <http://intkonf.org/kulish-oo-genderni-osoblivosti-pedagogichnoyi-kulturi-suchasnogo-vchitelya/>
8. Понятійний апарат гендерного аналізу [Електронний ресурс]. /Херсонський обласний ресурсний центр. — Режим доступу : <http://www.gendercentre.org.ua/htdocs/slovnik.htm#555>
9. Прокопчик Е. Анализ психолого-педагогической подготовки учителя общеобразовательной школы к работе по формированию гендерной культуры учащихся [Електронний ресурс]/ Елена Прокопчик // Шестая ежегодная научно-практическая конференция «Женщина. Образование. Демократия». — Режим доступу: <http://humanities.edu.ru/db/msg/44508>
10. Психологія: Підручник / [Ю.Л.Трофімов, М.І.Алексеев, П.А.Гончарук, Т.С.Кириленко]; за ред Ю.Л.Трофімова. — К.: Либідь, 2000. — 558 с.
11. Рідкоус О.В. Психолого-педагогічні аспекти гендерного виховання дітей / Олена Володимирівна Рідкоус // Таверійський вісник освіти: науково-методичний журнал. - 2003. - №2. - С. 69-76.
12. Савельев Ю.Б. Взаємодія субкультур як фактор соціокультурного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03. "Соц. філософія та філософія історії"/Ю.Б.Савельев. — К, 1997. — 26с.
13. Чумаков В.И. Идеи гуманизации женского образования в контексте гендерного воспитания в высшей школе [Електронний ресурс]. / В.И.Чумаков : материалы международной научно-практической Интернет-конференции «Преподаватель высшей школы в ХХ1 веке» (15 декабря 2007 - 31 марта 2008) - Режим доступу: <http://t21.rqups.ru/doc2007/8/22.doc>